

O'SMIRLAR YOSHLARDA AGRESSIV XULQ-ATVORNING VAQTINCHALIK VA DAVOMLI SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Mamadaliyev Muhammad ali Xamidullo o'g'li

University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi
Pedagogika va psixologiya yo'nalishi 22-13 guruh talabasi

Bobayeva Ziyodaxon Maxamadjon qizi

Ilmiy raxbar: University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim
muassasasi

Pedagogika va psixologiya kafedrasida kata o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10686314>

ARTICLE INFO

Received: 14th February 2024

Accepted: 19th February 2024

Online: 21th February 2024

KEYWORDS

*Agressiya, tajavuz, zo'ravonlik,
negavitizm, g'azab, nafrat.*

ABSTRACT

Ma'lumki hech bir inson mukammal emas har qanday odamda ham muommolar bo'ladi, bu muommolarga yarasha esa unda harakter o'zgarishlari yuz berishi mumkin. Bu mavzuyimizda agressiya nima? Shaxslarda qanday namoyon bo'ladi va real hayotda. Qanday ko'rinishda ega ekanligi haqida o'z fikrlarimizni bildiramiz.

Agressiya va agressiya muammosi uzoq vaqt davomida ijtimoiy psixologiyaning asosiy masalalaridan biri bo'lgan. O'tgan asrning o'rtalaridan boshlab o'smirlardagi tajovuzkor xatti-harakatlarning faol tadqiqotlari o'tkazildi.

AGRESSIYA (lot. *agressio* — hujum qilish), tajovuz — bir davlat (davlatlar guruhi) tomonidan boshqa davlatning yoki xalqning (millatning) suvereniteti, hududiy daxlsizligi yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi BMT Ustavi nuqtayi nazaridan g'ayriqonuniy bo'lgan har qanday kuch ishlatish. Agressiyaning eng xavfli ko'rinishi qurolli kuch ishlatishdir; bir davlatning boshqa davlatga qurolli hujumi tinchlik va xalqlar xavfsizligiga qarshi og'ir xalqaro jlnoyat hisoblanadi. BMT Bosh Assambleyasining 29-sessiyasi (1974) «Agressiyani belgilash to'g'risida»gi rezolyutsiya yakdillik bilan ma'qullagan. Bilvosita, iqtisodiy va g'oyaviy Agressiya tushunchalari ham bor. **Agressiya** - bu xatti-harakatlarning xavfli shakli. Bu juda katta, buzg'unchi kuch. Har bir shaxsda agressiyaning biror bir turi uchrab turishi tabiiy hol. Biz deyarli har qadamda tajovuzga duch kelamiz: transportda yoki do'konda tajovuzkor va qo'pol odamlar, maktabda yoki ishda "janjal". Agar biz o'zimiz vaziyatlarning ishtirokchisi bo'lmasak, unda biz bexosdan guvoh bo'lamiz. Nima uchun odamlar agressiya va tajovuzkorlikni ko'rsatadilar? Ular o'zlarini himoya qiladilar. Z.Freyd inson o'zini yo'q qilmaslik uchun atrofdagi hamma narsani buzadi, deb hisoblagan. Ya'ni, tajovuzning sabablari ichki xususiyatga ega. Bugungi kunda shaxslarda tajovuzning ikki shakli mavjud: buzilmaydigan va tug'ma buzg'unchilik:

Buzg'unchi bo'lmagan tajovuz - bu maqsadga erishish, o'zini o'zi tasdiqlash, tajriba ortirishga qaratilgan mudofaa xatti-harakati shakli. Tug'ma destruktivlik - boshqalar uchun zararli va xavfli xatti-harakatlar. Qizig'i shundaki, tug'ma destruktivlik tug'ilishdan keyin darhol paydo bo'lmaydi, buzilmaydigan tajovuzdan farqli o'laroq. Tug'ma xatti-harakatlar kuchli stress yoki og'riqdan keyin faollashadi. shaxslardagi tajovuzkorlikning asosiy sababi

atrof-muhitdan olingan misoldir. Na o'yinlar, na filmlar bunday ta'sirga ega emas shaxslarga nisbatan zo'ravonlik ayniqsa halokatli. Zo'ravonlik va tajovuzkorlikni boshdan kechirganlar boshqalarga nisbatan tajovuzkor bo'lishadi. Shaxslardagi tajovuzning sabablari quyidagilardan iborat:

- oiladagi tajovuz;
- tengdoshlar bilan munosabatlarning tabiati. Jazoning shaxsga salbiy ta'siri ilmiy jihatdan isbotlangan. Ota-ona jazosi quyidagi xavf xatarlar bilan to'la:
- tajovuzkorlik misoli;
- ota-onalardan qochish yoki ularga qarshilik ko'rsatish;
- shaxs uchun haddan tashqari emotsional jazo oxir-oqibatda sababsiz sifatida xotirada qoladi;
- jazo azobida shaxs o'z xatti-harakatini o'zgartirishi mumkin, ammo bu me'yorlar uning ichki ishonchiga aylanishi aniq emas.

Agressiya va tajovuzga ijtimoiy omillar ham ta'sir qiladi:

- umidsizlikni keltirib chiqaradigan qoniqish yo'lidagi to'siqlar;
- tashqaridan provokatsiyalar;
- ommaviy axborot vositalarida shafqatsizlik va zo'ravonlikni targ'ib qilish;
- jamiyatda hayajon va notinchlikning kuchayishi;
- insonning haddan tashqari emotsionalligi to'g'ri qaror qabul qilishlariga to'siq bo'ladi.

Agressiyaning 5 turi mavjud:

1. Jismoniy - to'g'ridan-to'g'ri ma'naviy yoki jismoniy zarar yetkazish ;
2. Og'zaki - og'zaki yo'l bilan qilingan tajovuz;
3. Ekspressiv - og'zaki bo'lmagan vositalar bilan tajovuzkorlikni ko'rsatish;
4. Bilvosita - qulayroq yo'llar bilan tajovuz;
5. Negativizm - qarshilik, faol kurash oldidan passiv qarshilik.

Agressiyaning boshqa tasniflari ham mavjud.

- orientatsiya - o'z ga, ob'ektga, tirik narsaga tajovuz;
  - kuzatuvchanlik - yashirin yoki ochiq tajovuz;
  - zo'ravonlik - jismoniy kuchning ochiq ko'rsatilishi;
  - aqliy hujum - bilimlar majmuyidan foydalangan holda boshqalarga agresiya;
- Bundan tashqari, tajovuz individual yoki jamoaviy bo'lishi mumkin. Nafrat, hasad, nafrat ham tajovuzkorlikning bir variantidir. Shuningdek, tajovuz tashqi dunyoga yoki tizim yoki shaxsga qaratilgan bo'lishi mumkin. Tashqi ko'rinishning sababiga qarab, tajovuz reaktiv (janjal) va o'z-o'zidan (ruhiy) bo'lishi mumkin.
- G'azab - bu agressiyaga imkon qadar yaqin bo'lgan affektiv holat. G'azabsiz tajovuz qilish mumkin emas;
  - Achchiqlanish tajovuzkorlikning zaif namoyon bo'lishi, uning salohiyati haqida signaldir: Nafrat tajovuzkorlikning eng og'ir ko'rinishidir. Ko'pincha bu xarakterli xususiyatdir, u tezda surunkali bo'lib, ildiz otadi. shaxslardagi agressiv xatti-harakatlarni tuzatish: Psixologiyada "agressiyaning ijtimoiylashuvi" tushunchasi mavjud. Bu tajovuzkorlikni ongli ravishda o'ziga bo'ysundirish, uning ustidan nazoratni qo'lga kiritish, tajovuzni muayyan jamiyatda ruxsat etilgan va maqbul bo'lgan shakllarda ifodalashni anglatadi. Agressiyani tuzatish uchun siz dunyoga va o'zingizga ongli ravishda munosabatda bo'lishingiz, sabab-

oqibat munosabatlarini ko'rishingiz va vaziyatlarni nazorat qila olishingiz, o'z imkoniyatlaringizni bilishingiz kerak.

O'z ustingizda ishlash oson emas. Ammo yaxshi harakat qilsangiz tajovuzni yengishingiz mumkin.

1. Hayotingizni nazorat qiling. Yutuq kamchiliklaringizni begonalardan ko'ra yaxshiroq va oldinroq ko'rin.
2. Nima sabab agresiyaga kirishyapsiz sabablarni aniqlang va yechimlar toping.
3. G'azabni ijtimoiy jihatdan maqbul usullar bilan ifodalashni o'rganing.
4. Texnikalarni o'zlashtiring.
5. Agar siz o'zingiz tajovuzkorlik bilan kurasha olmasangiz, yaqinlaringizdan yordam so'rang, mutaxassis bilan bog'laning.
6. Aybdorni qidirmang, umid va umidlar bilan o'zingizni taskin qilmang. O'z hayotingiz uchun to'liq javobgarlikni o'z zimmangizga oling.
7. Kechiring va unuting.
8. Amaliyot va ko'proq amaliyot. Nazariy biimlarni amolyotda qo'llashdan qo'rqmang.

Tanlangan kuzatuv hududi bo'yicha olib borilgan ishlarda shu malum bo'ldiki ishchilar bir guruhda ishlovchi bir hil ish qiluvchi tili dini bir lekin yashash hududlari har hil va oilaviy va yosh chegaralari har hil bo'lgan ishchilar tanlab olindi .

Ularni ismlarini sir bo'lib qolishi va shaxs huquqlarini himoya qilgan holda ularni ismlari bo'sh harflari bilan belgilandi. Buni M harfli ishchidan boshladim. M harfli Ishchi malumotlari Yoshi 26 da.malumoti uiversitet talabasi 2 kusr. Oilada to'ngich farzand. Oilaviy holati bo'ydoq. Ish joyida oddiy ishchi. Ekstravert tipiga mansub deyish mumkin. Ish joyida o'zini hammadan ajralib turishi bilan va erkin fikrlashi bilan ajralib turadi, jismoniy jihatdan ishchilar ichidagi eng kuchli o'ntalikda deyish mumkin, shu sabab bu ishchiga jismoniy kuch tamonlama tasir o'tkazish mumkin emas. Harakteri tez o'rgaruvchan ertalab yomon bo'lib tursa tushlik payt yaxshi bo'lishi mumkin ko'p hollarda atrofdan keladigan tasirga agresiya bilan javob berishga odatlanib qo'lgan. Buning sababi ish jarayonida doimiy takrorlanuvchi muommolar bir xil ekanligi va oiladagi muommolar ko'pligi.

Ish davomidagi muommolar qanday: bu holat quyidagicha ishchilardagi shaxsiy va ishhona tamonidan berilgan asbob uskunalarini so'ramasdan olishinishi va kerak paytida o'z joyiga qaytarilmasligi yaroqsiz ahvolga keltirilishi,lekin bu ni huddi o'zlaridan emas balki boshqa odamlarni sabab qilishlari. M isimli ishchining yutuq va kamchiliklarini kuzatib har bir xato qilgan paytida boshqa ishchilar tamonidan unga ruhiy hujumlar uyushtirish hollarining ko'p takrorlanishi. M isimli shaxsning boshqalarga nisbatan tajavuzkorligini oshirib yuborgan agar vaqtda bunga davo topilmasa M isimli shaxsning keyingi faoliyati davomida havli ishlar qilib qoyishi aniqlandi uning ruhiyat o'zgarishlari shunchalik kuchliki istagan vaqt istagan odamga aylanib keta oladi. Bu esa u har qanday odamga ruhiy yoki jismoniy hujum qilishi mumkin. Hujum turini esa odamlarga qarab belgilaydi agar ruhiy hujumdan foyda bo'lmay qolsa jismoniy hujumga o'tadi bu esa odamlarning o'limiga ham vaqti kelganda sabab bo'lishi mumkin. Bir voqeani misol tariqasi keltiradigan bo'lsak 12 kun ish kuni davomida M isimli shaxsning to'liq agressiv ekanligi o'z tasdigini to'pdi. Chunki deyarli har kuni unga qilingan ruhiy va aqliy hujumlarga tajavvuz bilan javob berdi. Bunga yaqollol misol deb olingan hodisa tasniflash mumkin. Odatiy kun ishga har doimgi vaqtda keldi lekin uydan

oiladagi kamchiliklarni eshitib kayfiyati rasvo holda keldi lekin ish joyida unga tegishli bo'lgan o'rindik buzilganini ko'rdi va uni sababchini qidira boshladi, sababchilar u bilan birga ishlovchi T va I isimli ishchilar ekanligi bildi ularning yoniga bordi ularga nega o'rindiqni buzishganini so'radi lekin u yerda unga shunday javob berishdi "siz birgina ish uchun bizga katta gapiryapsiz omborga bo'rsangiz juda ko'p buyumlar bor boshqasini oling" bu gapdan so'ng o'zi portlashga tayyor bolib turgan bombadek holatga keldi lekin shunda ham birinchi ish boshqaruvchining bundan xabari bormi yo'qmi bilgani bordi. Ish boshqaruvchi bundan habari yo'q ekanligi bilgan esa eng oddiy va soda yo'l bilan ish ko'rdi bu yol esa undan olingan narsani yani o'rindiqni hammani ko'z o'ngida bolta bilan maydalab tashladi va unga ters gapirgan T va I ishchilarga qarab shunday dedi "agar keying safar ham mening biron buyumimni mendan so'roqsiz olsangiz sizlar bilan jiddiy hafalashib qolamiz dedi" bu so'zlarni aytganda hech kim unga qarshilik qilolmasdi chunki o'sha vaqt M ismli shaxsdan hamma narsa kutish mumkin edi. Chetda turgan kuzatuvchi sifatida M ismli shaxsga o'xshash odamlardan extiyot bo'lish kerak degan hulosaga keldim. Banduraning bixevioristik nazariyasi Tajovuzkorlik vosita orqali o'zlashtiradi; Biologik omillar (masalan, gormonlar, asab tizimi; o'zlashtirish masalan, bevosita tajriba, kuzatish). Tajovuzkorlik yuzaga keltiriladi; Namunalarning ta'siri ostida (masalan, qo'zgatish, diqqat). Ekologikyondashuv Z.Freyd nuqtai nazariga o'xshash bo'lgan agressiyaga evolutsion yondashuv tarafdori K.Lorens tadqiqotlarida yangicha mazmun kasb etdi. Lorensning fikriga ko'ra, tajovuzkorlik barcha jonzotlarda bo'lgani kabi, insonda ham mavjud bo'ladi. U yashash uchun kurash instinktiga asoslanuvchi agressiv energiya organizmda uzoq vaqt davomida muntazam yig'ilib borib, uzluksiz ravishda, qo'qqisdan paydo bo'ladi deb hisoblagan. Shu tariqa, aniq tajovuzkor xatti-harakat quyidagi ikkita vazifani bajarish natijasida yuzaga keladi:

1. Jamlangan tajovuzkor energiyaning miqdori;
2. Agressiyani bo'shashini yengillashtiruvchi stimullarning mavjudligi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, agressiyani yuzaga chiqarishning asosiy sababi bu frustrasiya. Frustrasiya -bu maqsadga erishishga xalaqit qiluvchi barcha to'siqlardir. Agar shaxsning maqsadi kuchli motivasiyalangan bo'lsa va u maqsadining amalga oshishidan qoniqish olishni kutayotgan bo'lsayu, uning bu istagi to'siqqa uchrasa, bunday holatda frustrasiya yanada kuchayishi mumkin.

References:

1. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. M., 1996 yil.
2. Gabai T.V. Ta'lim faoliyati va uning vositalari. M., 1988 yil.
3. Galperin P.Ya. O'qitish usullari va bolaning aqliy rivojlanishi. M., 1985. 4. Davydov V.V. Rivojlantiruvchi ta'lim muammolari: nazariy va eksperimental psixologik tadqiqotlar tajribasi. M., 1986 yil.
4. I.M.Xakimova. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. (o'quv qo'llanma)T. O'zbekiston respublikasi IIV Akademiyasi.2013. -143 b
5. Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi. Ma'ruzalar matni.Jizzax PI. 2013.-141 b
6. Ataeva N. va boshqalar. Umumiy Pedagogika. Darslik//-T.: Fan va texnologiya nashiriyoti, 2013 y.

7. Bolalarga o`smirlarga maslaxat berishda yosh psixologik yondashuv/Ed. G.V.Burmenskoj E. I.Zaxarova O.A.Karabova va boshqalar.,Akademiya, 2012.-112s
8. Bobayeva, Z. M. Q. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual qobilyatlarini rivojlantirish. Science and Education, 4(2), 973-977.
9. Бобаева, З. М. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ У ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ЭТНОКУЛЬТУРЫ РАЗЛИЧНЫХ НАРОДОВ. In Диалог культур и толерантность общения (pp. 66-71).
10. кизи Наркулова, И. Р. (2022). ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КУРСАНТОВ-БИЛНГВОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ. Educational Research in Universal Sciences, 1(3), 185-193.
11. Бобаева, З. М. (2021). ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ У ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ЭТНОКУЛЬТУРЫ РАЗЛИЧНЫХ НАРОДОВ. In Диалог культур и толерантность общения (pp. 66-71).